

ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ ΤΟΥ ΓΕΝΙΚΟΥ ΕΙΣΑΓΓΕΛΕΑ
ANTONIO TIZZANO

της 18ης Απριλίου 2002¹

1. Με διάταξη της 15ης Δεκεμβρίου 2000, το tribunal d'instance de Vienne (Γαλλία), κατ'εφαρμογήν του άρθρου 234 ΕΚ, υπέβαλε στο Δικαστήριο το ερώτημα αν η οδηγία 93/13/ΕΟΚ² αποκλείει εθνική διάταξη η οποία προβλέπει διετή παραγραφή για την εξέταση εκ μέρους του εθνικού δικαστή, αυτεπαγγέλτως ή κατόπιν αιτήσεως του καταναλωτή που είναι εναγόμενος στη διαφορά, του καταχρηστικού χαρακτήρα ρήτρας περιλαμβανόμενης σε τυποποιημένη σύμβαση συναφθείσα μεταξύ επαγγελματία και καταναλωτή³.

και διοικητικών διατάξεων των κρατών μελών, οι οποίες αφορούν τις καταχρηστικές ρήτρες στις συμβάσεις που συνάπτονται μεταξύ ενός επαγγελματία και ενός καταναλωτή.

2. Οι ρήτρες της σύμβασης που απηχούν νομοθετικές ή κανονιστικές διατάξεις αναγκαστικού δικαίου καθώς και διατάξεις ή αρχές διεθνών συμβάσεων στις οποίες έχουν προσχωρήσει τα κράτη μέλη ή η Κοινότητα, ιδίως στον τομέα των μεταφορών, δεν υπόκεινται στις διατάξεις της παρούσας οδηγίας.»

I — Νομικό πλαίσιο

A — Οι κρίσιμες για την υπόθεση κοινοτικές διατάξεις

2. Σύμφωνα με το άρθρο 1 της οδηγίας:

«1. Η παρούσα οδηγία έχει αντικείμενο την προσέγγιση των νομοθετικών, κανονιστικών

3. Το άρθρο 2 της οδηγίας προβλέπει ότι:

«Για τους σκοπούς της παρούσας οδηγίας νοούνται ως:

1 — Γλώσσα του πρωτοτύπου: η ιταλική.

2 — Οδηγία του Συμβουλίου, της 5ης Απριλίου 1993, σχετικά με τις καταχρηστικές ρήτρες των συμβάσεων που συνάπτονται με καταναλωτές (ΕΕ L 95, σ. 29, στο εξής: οδηγία).

3 — Με απόφαση της 26ης Ιανουαρίου 2001, το αιτούν δικαστήριο διόρθωσε το κείμενο του προδικαστικού ερωτήματος της διατάξεως της 15ης Δεκεμβρίου 2000. Για περισσότερη σαφήνεια, θα αναφερθώ απόπειρα στο διορθωμένο κείμενο του ερωτήματος.

α) «καταχρηστικές ρήτρες»: οι ρήτρες μιας σύμβασης όπως αυτές ορίζονται στο άρθρο 3·

β) “καταναλωτής”: κάθε φυσικό πρόσωπο το οποίο, κατά τις συμβάσεις που καλύπτει η παρούσα οδηγία, ενεργεί για σκοπούς οι οποίοι είναι άσχετοι με τις επαγγελματικές του δραστηριότητες·

3. Το παράρτημα περιέχει ενδεικτικό και μη εξαντλητικό κατάλογο ρητρών που είναι δυνατόν να κληρυχθούν καταχρηστικές.»

5. Δυνάμει του άρθρου 4 της οδηγίας:

γ) “επαγγελματίας”: κάθε φυσικό ή νομικό πρόσωπο που, κατά τις συμβάσεις που καλύπτει η παρούσα οδηγία, ενεργεί στα πλαίσια της επαγγελματικής του δραστηριότητας, είτε δημόσιας είτε ιδιωτικής.»

«1. Με την επιφύλαξη του άρθρου 7, ο καταχρηστικός χαρακτήρας μιας συμβατικής ρήτρας κρίνεται, αφού ληφθούν υπόψη η φύση των αγαθών ή των υπηρεσιών που αφορά η σύμβαση και όλες οι κατά τον χρόνο της σύναψης της σύμβασης περιστάσεις που περιέβαλαν την εν λόγω σύναψη, καθώς και όλες οι υπόλοιπες ρήτρες της σύμβασης ή άλλης σύμβασης από την οποία αυτή εξαρτάται.

4. Το άρθρο 3 της οδηγίας ορίζει ότι:

«1. Ρήτρα σύμβασης που δεν απετέλεσε αντικείμενο ατομικής διαπραγμάτευσης, θεωρείται καταχρηστική όταν παρά την απαίτηση καλής πίστης, δημιουργεί εις βάρος του καταναλωτή σημαντική ανισορροπία ανάμεσα στα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις των μερών, τα απορρέοντα από τη σύμβαση.

2. Η επίμηση του καταχρηστικού χαρακτήρα των ρητρών δεν αφορά ούτε τον καθορισμό του κυρίου αντικείμενου της σύμβασης ούτε το ανάλογο ή μη μεταξύ της τιμής και της αμοιβής, αφενός, και των υπηρεσιών ή αγαθών που θα παρασχεθούν ως αντάλλαγμα, αφετέρου, εφόσον οι ρήτρες αυτές είναι διατυπωμένες κατά τρόπο σαφή και κατανοητό.»

2. Θεωρείται πάντοτε ότι η ρήτρα δεν αποτέλεσε αντικείμενο ατομικής διαπραγμάτευσης, όταν έχει συνταχθεί εκ των προτέρων και όταν ο καταναλωτής, εκ των πραγμάτων, δεν μπόρεσε να επηρεάσει το περιεχόμενό της [...].

6. Το άρθρο 5 της οδηγίας ορίζει ότι:

«Στην περίπτωση συμβάσεων των οποίων όλες ή μερικές ρήτρες που προτείνονται στον καταναλωτή έχουν συνταχθεί εγγράφως, οι

ρήτρες αυτές πρέπει να συντάσσονται πάντοτε με σαφή και κατανοητό τρόπο. Σε περίπτωση αμφιβολίας για την έννοια μιας ρήτρας, επικρατεί η ευνοϊκότερη για τον καταναλωτή [...]

7. Δυνάμει του άρθρου 6, παράγραφος 1, της οδηγίας:

«Τα κράτη μέλη θεσπίζουν διατάξεις σύμφωνα με τις οποίες οι καταχρηστικές ρήτρες σύμβασης μεταξύ επαγγελματία και καταναλωτή, τηρουμένων των σχετικών όρων της εθνικής νομοθεσίας, δεν δεσμεύουν τους καταναλωτές, ενώ η σύμβαση εξακολουθεί να δεσμεύει τους συμβαλλομένους, εάν μπορεί να υπάρξει και χωρίς τις καταχρηστικές ρήτρες.»

8. Το άρθρο 7, παράγραφος 1, ορίζει ότι:

«Τα κράτη μέλη μεριμνούν ώστε, προς το συμφέρον των καταναλωτών, καθώς και των ανταγωνιζόμενων επαγγελματιών, να υπάρχουν τα κατάλληλα και αποτελεσματικά μέσα, προκειμένου να πάψει η χρησιμοποίηση των καταχρηστικών ρητρών στις συμβάσεις που συνάπτονται από έναν επαγγελματία με καταναλωτές.»

9. Το άρθρο 8 της οδηγίας προβλέπει ότι:

«Τα κράτη μέλη μπορούν να θεσπίζουν ή διατηρούν, στον τομέα που διέπεται από την παρούσα οδηγία, αυστηρότερες διατάξεις σύμφωνες προς τη Συνθήκη, για να εξασφαλιστεί μεγαλύτερη προστασία του καταναλωτή.»

10. Σύμφωνα με το άρθρο 3, παράγραφος 3, το παράρτημα περιλαμβάνει ενδεικτικό κατάλογο των ρητρών που μπορούν να κηρυχθούν καταχρηστικές. Μεταξύ των ρητρών αυτών περιλαμβάνονται οι ρήτρες που είχαν ως αντικείμενο ή αποτέλεσμα να «συνάγουν αμετάκλητα την εκ μέρους καταναλωτή αποδοχή ρητρών τις οποίες δεν είχε καμία πραγματική δυνατότητα να γνωρίζει πριν συνάψει τη σύμβαση» (στοιχείο θ').

B — Οι κρίσιμες για την υπόθεση εθνικές διατάξεις

11. Στο γαλλικό δίκαιο, οι διατάξεις περί των καταχρηστικών ρητρών αποτελούν το αντικείμενο του κεφαλαίου II («Καταχρηστικές ρήτρες») του τίτλου III («Γενικές προϋποθέσεις των συμβάσεων») του βιβλίου I («Πληροφόρηση των καταναλωτών και διαμόρφωση των συμβάσεων») του καταναλωτικού κώδικα (στο εξής: κώδικας). Μεταξύ των διατάξεων αυτών περιλαμβάνεται το άρθρο L. 132-1, όπως τροποποιήθηκε με τον νόμο 95-96 της 1ης Φεβρουαρίου 1995 περί

εφαρμογής της οδηγίας, που περιλαμβάνεται στο τμήμα I («Προστασία των καταναλωτών έναντι των καταχρηστικών ρητρών») του προαναφερθέντος κεφαλαίου II. Η διάταξη αυτή καθορίζει την έννοια της καταχρηστικής ρήτρας σύμφωνα με την οδηγία και στο παράρτημα περιλαμβάνεται ενδεικτικός κατάλογος ταυτόσημος με τον κατάλογο που περιλαμβάνεται στην ίδια την οδηγία. Το άρθρο αυτό διευκρινίζει επίσης ότι οι επίμαχες ρήτρες θεωρούνται ως μη εγγεγραμμένες, πράγμα το οποίο σημαίνει, σύμφωνα με τα πληροφοριακά στοιχεία που προσκόμισε το αιτούν δικαστήριο, ότι είναι άκυρες. Όπως η οδηγία, το άρθρο L. 132-1 δεν αναφέρει προθεσμία παραγραφής για την ενδεχόμενη άσκηση αγωγών ακυρότητας· πάντως, σύμφωνα με τους γενικούς κανόνες περί συμβάσεων, οι αγωγές αυτές παραγράφονται εντός πενταετίας⁴. Αντιθέτως, η ένσταση ακυρότητας δεν παραγράφεται⁵: με άλλα λόγια, ο καταναλωτής μπορεί πάντοτε να προβάλλει τον καταχρηστικό χαρακτήρα ρήτρας την οποία επικαλείται έναντι αυτού ένας επαγγελματίας.

12. Ο επίμαχος κώδικας περιλαμβάνει επίσης ξεχωριστό και συγκεκριμένο κεφάλαιο για τις συμβάσεις καταναλωτικών δανείων. Αντικείμενο του κεφαλαίου I («Καταναλωτικό δάνειο») του τίτλου I («Δάνειο») του βιβλίου III («Δανεισμός»), επαναλαμβάνει κατά μεγάλο μέρος τις διατάξεις του νόμου 78-22, της 10ης Ιανουαρίου 1978, «σχετικά με την πληροφόρηση και προστασία των καταναλωτών στον τομέα ορισμένων πράξεων δανείου», επίσης γνωστό με το όνομα του «νόμου Scrivener», που αποσκοπεί να περιορίσει τον μεγάλο όγκο των υποθέσεων σχετικά με τις πολυάριθμες συμβάσεις καταναλωτικών δανείων που συνάπτονται ετησίως. Προς τούτο, ο νόμος

Scrivener αποσκοπεί να αποτρέψει την ανά περίπτωση εξέταση του υποστατού και της ειλικρινούς συμφωνίας των μερών στις συμβάσεις αυτές, επιβάλλοντας την προσφυγή σε μεθόδους που επιτρέπουν τη διασφάλιση καλύτερης πληροφόρησης του καταναλωτή και την απλούστευση του δικαστικού ελέγχου του νομοτύπου των συμβάσεων. Ειδικότερα, το άρθρο L. 311-13 του κώδικα προβλέπει ότι το έγγραφο που περιλαμβάνει την προσφορά προς τον καταναλωτή συμβάσεως καταναλωτικού δανείου καταρτίζεται σύμφωνα με τα τυποποιημένα υποδείγματα των συμβάσεων που καθορίζει η επιτροπή τραπεζικών κανόνων, κατόπιν διαβουλεύσεως του εθνικού συμβουλίου καταναλώσεως. Αυτά τα υποδείγματα συμβάσεων καθορίζονται στη συνέχεια με διάταγμα⁶ και περιλαμβάνονται σήμερα σε παράρτημα του άρθρου R. 311-6, πρώτο εδάφιο, του κώδικα, το οποίο ορίζει ότι:

«Η προηγούμενη του δανείου προσφορά που προβλέπεται στο άρθρο L. 311-8 [νυν άρθρο L. 311-13] περιέχει τις πληροφορίες που περιλαμβάνονται στην προσφορά των τυποποιημένων υποδειγμάτων που επισυνάπτονται στον παρόντα κώδικα, η οποία αντιστοιχεί στην προτεινόμενη πράξη δανείου»⁷.

13. Μεταξύ των υποδειγμάτων συμβάσεων που περιλαμβάνονται στο παράρτημα R. 311-6 του κώδικα, το τυποποιημένο υπόδειγμα αριθ. 5 αφορά την «προηγούμενη προσφορά της πιστώσεως, χρησιμοποιήσιμης σε δόσεις, με πιστωτική κάρτα», δηλαδή ακριβώς το είδος της επίμαχης εν προκειμένω συμβάσεως, η οποία αναφέρεται σε πράξη δανείου που είναι γνωστή στη Γαλλία ως «μόνιμη πίστωση» (αποκαλούμενη «*crédit revolving*»).

4 — Το αιτούν δικαστήριο παραπέμπει στο άρθρο 1304 του Αστικού Κώδικα.

5 — Συναφώς, το αιτούν δικαστήριο στην απόφαση του Cour de cassation, 1ο αστικό τμήμα, 19 Δεκεμβρίου 1995 (Bull. Civ. I, αριθ. 477).

6 — Διάταγμα 78-509, της 24ης Μαρτίου 1978.

7 — Όπως για όλες τις αναφερόμενες στο κείμενο εθνικές διατάξεις, η μετάφραση δεν είναι επίσημη.

14. Το δεύτερο εδάφιο του προαναφερθέντος άρθρου R. 311-6 προβλέπει εξάλλου ότι:

«Η πράξη αυτή πρέπει να έχει σαφή και κατανοητή μορφή. Είναι τυπωμένη με τυπογραφικούς χαρακτήρες το μέγεθος των οποίων δεν μπορεί να είναι μικρότερο των οκτώ στιγμών.»

15. Το αιτούν δικαστήριο δεν αναφέρεται σ' αυτές τις διατάξεις σε θέματα καταναλωτικού δανείου. Πάντως, υπενθυμίζει ότι σε σύσταση της 17ης Δεκεμβρίου 1991⁸ (στο εξής: σύσταση), που εκδόθηκε ενόψει βελτιώσεως της σαφήνειας και κατανοήσεως των συμβάσεων καταναλωτικών δανείων, η επιτροπή καταχρηστικών ρητρών — όργανο που εντάσσεται στο αρμόδιο για την προστασία των καταναλωτών υπουργείο, το οποίο είναι επιφορτισμένο να προτείνει την εξάλειψη ή την τροποποίηση των καταχρηστικών ρητρών που περιλαμβάνονται στις τυποποιημένες συμβάσεις⁹ — πρότεινε, αφενός, ότι «το σύνολο των συμβατικών ρητρών προηγείται των υπογραφών των μερών» (σημείο I-1) και, αφετέρου, ότι «τα έγγραφα των συμβάσεων είναι τυπωμένα με τυπογραφικούς χαρακτήρες το μέγεθος των οποίων δεν μπορεί να είναι μικρότερο των οκτώ στιγμών» (σημείο I-3), δηλαδή, σύμφωνα με το αιτούν δικαστήριο, με τυπογραφικούς χαρακτήρες ελαχίστου ύψους 3 mm¹⁰.

8 — Σύσταση 94-02 σχετικά με τις συμβάσεις που περιλαμβάνουν κάρτες πληρωμής με ή χωρίς πίστωση, ΒΟСС της 27ης Σεπτεμβρίου 1994.

9 — Βλ. άρθρα L. 132-2 έως L. 132-5 του κώδικα.

10 — Τονίζω πάντως ότι η εφαρμογή του κριτηρίου αυτού αμφισβητείται από την ενάγουσα της κύριας δίχης εταιρία, σύμφωνα με την οποία η γαλλική νομολογία δεν είναι ενιαία επ' αυτού και αναφέρει μάλλον ότι το ύψος των τυπογραφικών χαρακτήρων που αντιστοιχεί στις «οκτώ στιγμές» πρέπει να περιλαμβάνεται μεταξύ 2 και 3 mm.

16. Το καθεστώς των συμβάσεων καταναλωτικού δανείου καθορίζει επίσης τις συγκεκριμένες συνέπειες της μη τήρησής εκ μέρους του πιστωτή των προβλεπομένων συναφώς τυπικών προϋποθέσεων, τις οποίες μόλις προαναφέραμε. Ειδικότερα, το άρθρο L. 311-33 του κώδικα ορίζει ότι:

«Ο πιστωτής που χορηγεί δάνειο χωρίς να υποβάλει στον δανειζόμενο προηγούμενη προσφορά πληρούσα τις προϋποθέσεις που καθορίζονται στα άρθρα L. 331-8 έως L. 311-13 εκπίπτει του δικαιώματος εισπράξεως τόκων και ο δανειστής υποχρεούται μόνο στην επιστροφή του κεφαλαίου σύμφωνα με το προβλεπόμενο χρονοδιάγραμμα [...]».

17. Το άρθρο L. 311-34 του κώδικα προβλέπει επίσης ότι η μη τήρηση εκ μέρους του πιστωτή των τυπικών προϋποθέσεων που προβλέπονται στα άρθρα L. 311-8 έως L. 311-13 συνεπάγεται την καταβολή προστίμιου 12 000 γαλλικών φράγκων (FRF).

18. Εξάλλου, υπενθυμίζω ότι το άρθρο L. 311-37 του κώδικα — δηλαδή η διάταξη στην οποία αναφέρεται το προδικαστικό ερώτημα και η οποία περιλαμβάνεται στο τμήμα VIII («Διαδικασία») του κεφαλαίου I περί του προαναφερθέντος καταναλωτικού δανείου, μέρος του οποίου αποτελούν τα άρθρα του κώδικα που μόλις υπενθύμισα — όπως ίσχυε κατά τον χρόνο των πραγματικών περιστατικών που αποτελούν αντικείμενο της διαφοράς της κύριας δίχης, προέβλεπε ότι:

«Το tribunal d'instance είναι αρμόδιο για διαφορές που ανακύπτουν εκ της εφαρμογής

του παρόντος κεφαλαίου. Οι ενώπιόν του αγωγές πρέπει να ασκούνται εντός δύο ετών από το γενεσιουργό τους γεγονός επί ποινή παραγραφής [...].»

19. Σύμφωνα με την προπαρατεθείσα από το αιτούν δικαστήριο γαλλική νομολογία, για να προβληθούν οι τυπικές παρατυπίες συμβάσεως καταναλωτικού δανείου, η διετής προθεσμία παραγραφής κινείται από την ημέρα συνάψεως της συμβάσεως· η προθεσμία αυτή ισχύει τόσο για την άσκηση αγωγής όσο και για την έγερση ενδεχομένων ενστάσεων, και μπορεί να αντισταθμίσει στον δικαστή που εξετάζει αυτεπαγγέλτως τις παρατυπίες αυτές. Περαιτέρω, προκύπτει ότι η εν λόγω προθεσμία δεν μπορεί ούτε να ανασταλεί ούτε να διακοπεί (αποκαλούμενη «αποκλειστική προθεσμία»).

20. Τέλος, πρέπει να τονίσω ότι το άρθρο 16, παράγραφος II-1, του νόμου 2001-1168, της 11ης Δεκεμβρίου 2001, περί επειγόντων μέτρων αναθεώρησης χρηματοοικονομικού χαρακτήρα¹¹ (στο εξής: νόμος 2001-1168) συμπλήρωσε τη δεύτερη φράση του άρθρου L. 311-37 ως εξής, με ισχύ για τις συμβάσεις που έχουν συναφθεί μετά τη δημοσίευση του νόμου αυτού (βλ. άρθρο 16, παράγραφος II-3):

«Οι αγωγές για καταβολή που έχουν υποβληθεί ενώπιόν του λόγω υπερχημερίας του δανειζομένου πρέπει να ασκούνται εντός δύο ετών από το γενεσιουργό τους γεγονός επί ποινή παραγραφής»¹².

21. Κατά τη διάρκεια της επ' ακροατηρίου συζήτησεως ενώπιον του Δικαστηρίου, η Γαλλική Κυβέρνηση διευκρίνισε ότι το άρθρο 16, παράγραφος II.1, του νόμου 2001-1168 είναι απλώς διάταξη «ερμηνευτικού»¹³ χαρακτήρα του άρθρου L. 311-37, που αποσκοπεί να διευκρινίσει ότι η προβλεπόμενη στο άρθρο αυτό προθεσμία δεν εφαρμόζεται σε αγωγές πλην της αγωγής που ασκείται από τον πιστωτή σε περίπτωση υπερχημερίας του οφειλέτη και, συγκεκριμένα, στις αγωγές που αποσκοπούν να διαπιστωθεί ο καταχρηστικός χαρακτήρας ορισμένων ρητρών.

22. Κατά την επ' ακροατηρίου συζήτηση πάντοτε, προέκυψε εξάλλου ότι, εφόσον το μείζον τμήμα των διαφορών σχετικά με τις συμβάσεις καταναλωτικού δανείου αφορά ακριβώς τη μη πληρωμή εκ μέρους του οφειλέτη, με τις αναφερθείσες τροποποιήσεις ο νομοθέτης θέλησε να περιορίσει τον κίνδυνο υπερβολικού δανεισμού του οφειλέτη καθορίζοντας προθεσμία, η οποία θεωρώ ότι κατ' ουσίαν αρχίζει να κινείται από τη μη πληρωμή της καταβολής της επιστροφής, εντός της οποίας ο πιστωτής πρέπει να προσφύγει στη δικαιοσύνη για να επιτύχει την τήρηση της συμβάσεως.

II — Πραγματικά περιστατικά και προδικαστικό ερώτημα

23. Με σύμβαση της 26ης Ιανουαρίου 1998, η εταιρία Cofidis SA, πιστωτικός οργανισμός

11 — JORF υπ' αριθμ. 288, της 12ης Δεκεμβρίου 2001, σ. 19703.

12 — Η επίσημη αναστολή εκ μέρους μου τονίζει τις προσθήκες.

13 — Βλ. όμως ότι προανέφερα επί της διαχρονικής εφαρμογής της τροποποίησης.

(στο εξής: εταιρία Cofidis), χορήγησε στον J.-L. Fredout ανοικτή πίστωση, χρησιμοποιήσιμη σε δόσεις, με πιστωτική κάρτα, εξοφλητέα μηνιαίως, με επιτόκιο 15,48 % για χρεωστικό υπόλοιπο 30 000 FRF και 14,40 % πέραν του ποσού αυτού. Επειδή ο οφειλέτης δεν κατέβαλε καμία μηνιαία δόση στις προβλεπόμενες ημερομηνίες, η πιστωτική εταιρία άσκησε στις 24 Αυγούστου 2000, ενώπιον του tribunal d'instance de Vienne αγωγή με σκοπό να υποχρεωθεί ο οφειλέτης στην καταβολή των οφειλομένων ποσών. Ο εναγόμενος ερημοδίκησε.

γεγονότος ότι είναι τυπωμένος με μεγάλους τυπογραφικούς χαρακτήρες ο τίτλος «αίτηση δωρεάν πιστώσεως», που προορίζεται σύμφωνα με το tribunal d'instance για να οδηγήσει σε πλάνη τον καταναλωτή, το ποσό της «χρηματικής πιστώσεως» και των μηνιαίων δόσεων επιστροφής διευκρινίζονται μεν, αλλά δεν υπάρχει καμία ένδειξη ως προς τον αριθμό των μηνιαίων αυτών δόσεων και, συνεπώς, ως προς το συνολικό κόστος του ποσού που τίθεται στη διάθεση του καταναλωτή.

24. Στο πλαίσιο εξετάσεως του κειμένου της εν λόγω συμβάσεως, το αιτούν δικαστήριο έκρινε αυτεπαγγέλτως ότι οι ρήτρες περί συμβατικών τόκων και κυρώσεων σε περίπτωση υπερημερίας (στο εξής: χρηματοοικονομικές ρήτρες) πρέπει να θεωρηθούν ως καταχρηστικές και, συνεπώς, άκυρες, καθόσον «δεν είναι ευκρινείς» και περιλαμβάνονται στο συμβατικό έγγραφο (που αποτελείται από ένα μόνο φύλλο τυπωμένο και στις δύο όψεις) κατά τρόπο που δεν διασφαλίζει ότι ο J.-L. Fredout έλαβε γνώση των ρητρών αυτών. Πράγματι, τονίζει το tribunal d'instance, για την εν λόγω σύμβαση η εταιρία Cofidis χρησιμοποίησε ένα φύλλο τυπωμένο και στις δύο όψεις, επί του οποίου η υπογραφή του οφειλέτη περιλαμβάνεται στην εμπρόσθια όψη της συμβάσεως και συνεπώς, αντίθετα προς ό,τι προβλέπεται στην προαναφερθείσα σύσταση της 17ης Δεκεμβρίου 1991¹⁴, προηγείται των χρηματοοικονομικών ρητρών που αναγράφονται στην οπίσθια όψη. Περαιτέρω, οι ρήτρες αυτές είναι τυπωμένες με τυπογραφικούς χαρακτήρες μικροτέρου μεγέθους από το ελάχιστο μέγεθος που επιτάσσεται για να διασφαλίζεται η ευκρινειά τους: επιπλέον, στην εμπρόσθια όψη της συμβάσεως πάντοτε, πλην του

25. Συνεπώς, το tribunal d'instance κάλεσε την ενάγουσα να προσκομίσει διευκρινίσεις επί των παρατυπιών που καθιστούσαν, κατά την άποψή του, ελαττωματική τη σύμβαση. Σύμφωνα με τα στοιχεία που προκύπτουν από τη διάταξη περί παραπομπής, η εταιρία Cofidis παρατήρησε ότι, δυνάμει του άρθρου L. 311-37, το οποίο εφαρμόζεται σε όλες τις διαφορές σε θέματα συμβάσεων καταναλωτικού δανείου, απαγορεύεται στο εξής στα δικαστήρια να λαμβάνουν υπόψη αυτεπαγγέλτως ενδεχόμενες παρατυπίες σχετικά με σύμβαση καταναλωτικού δανείου που έχει συναφθεί πλέον των δύο ετών πριν από την άσκηση της αγωγής.

26. Επομένως, δεδομένου ότι η προβλεπόμενη στο άρθρο L. 311-37 προθεσμία παραγραφής αφορά την άσκηση αγωγών και την έγερση ενδεχομένων ενστάσεων με σκοπό την προβολή της παρατυπίας των συμβάσεων καταναλωτικού δανείου, μπορεί να αντιταχθεί στα δικαστήρια που λαμβάνουν υπόψη αυτεπαγγέλτως την παρατυπία των συμβάσεων αυτών, και δεδομένου ότι, σύμφωνα με τη γαλλική νομολογία, τούτο

14 — Βλ. ανωτέρω, παράγραφο 15 και υποσημείωση 8.

εμποδίζει και τη διαπίστωση της ακυρότητας του κοινού δικαίου¹⁵, το tribunal d'instance έκρινε ότι δεν μπορεί να κρίνει ως άκυρη καταχρηστική ρήτρα που περιλαμβάνεται σε σύμβαση καταναλωτικού δανείου, όταν η εν λόγω προθεσμία παραγραφής έχει λήξει πριν από την άσκηση της αγωγής. Με την οπτική αυτή, το αιτούν δικαστήριο έχει αμφιβολίες ως προς το συμβατό του άρθρου L. 311-37 με την οδηγία, λαμβανομένων υπόψη, αφενός, των διατάξεων του άρθρου 6, παράγραφος 1, της οδηγίας, και, αφετέρου, του γεγονότος ότι ο κατάλογος των καταχρηστικών ρητρών που επισυνάπτονται στην οδηγία περιλαμβάνει και τις ρήτρες που έχουν ως αντικείμενο να «συνάγουν αμετάκλητα την εκ μέρους του καταναλωτή αποδοχή ρητρών τις οποίες δεν είχε καμία πραγματική δυνατότητα να γνωρίζει πριν συνάψει τη σύμβαση» (στοιχείο θ'). Υπό τις συνθήκες αυτές, το tribunal d'instance de Vienne έκρινε συνεπώς ότι είναι σκόπιμο να απευθύνει στο Δικαστήριο προδικαστικό ερώτημα με το οποίο, αφού παρατήρησε ότι: «Η προστασία της οδηγίας 93/13/ΕΟΚ του Συμβουλίου, της 5ης Απριλίου 1993, σχετικά με τις καταχρηστικές ρήτρες των συμβάσεων που συνάπτονται με καταναλωτές, συνεπάγεται ότι ο εθνικός δικαστής, κατά την εφαρμογή των διατάξεων του εθνικού δικαίου που είναι χρονικά μεταγενέστερες ή προγενέστερες της εν λόγω οδηγίας, τις ερμηνεύει, στο μέτρο του δυνατού, σύμφωνα με το γράμμα και το πνεύμα των διατάξεων αυτών», ερωτά αν «ενόψει αυτής της υποχρέωσης για ερμηνεία, σύμφωνη με το σύστημα προστασίας των καταναλωτών που προβλέπει η οδηγία, έχει ο εθνικός δικαστής, ο οποίος επιλαμβάνεται αγωγής αποζημιώσεως, που ασκείται από επαγγελματία κατά καταναλωτή με τον οποίον έχει συνάψει σύμβαση, την υποχρέωση να μη λαμβάνει υπόψη διαδικαστικό κανόνα προβλέποντα εξαίρεση, όπως το άρθρο L. 311.37 του κώδικα καταναλώσεως,

καθόσον το άρθρο αυτό απαγορεύει στον εθνικό δικαστή να ακυρώνει, κατόπιν αιτήσεως του καταναλωτή ή αυτεπαγγέλτως, κάθε καταχρηστική ρήτρα που καθιστά ελαττωματική τη σύμβαση, εφόσον η σύμβαση αυτή έχει συναφθεί πλέον των δύο ετών πριν από την άσκηση της αγωγής, και καθόσον συνεπώς επιτρέπει στον επαγγελματία την επίκληση των εν λόγω ρητρών ενώπιον δικαστηρίου και τη θεμελίωση της αγωγής του επί των ρητρών αυτών».

III — Επί της αρμοδιότητας του Δικαστηρίου

27. Η εταιρία Cofidis και η Γαλλική Κυβέρνηση εξέφρασαν αμφιβολία ως προς τη λυσιτέλεια του προδικαστικού ερωτήματος και, συνεπώς, ως προς την αρμοδιότητα του Δικαστηρίου να απαντήσει συναφώς. Κατά συνέπεια, πρέπει κατ' αρχάς να εξεταστεί το σημείο αυτό.

A — Σύνοψη των επιχειρημάτων των διαδίκων

28. Όπως η εταιρία Cofidis, η Γαλλική Κυβέρνηση υποστηρίζει ότι το tribunal d'instance κακώς έκρινε ότι εφαρμόζεται η προβλεπόμενη στο άρθρο L. 311-37 προθεσμία παραγραφής στον τομέα των καταχρηστικών ρητρών διότι ανέμειξε το καθεστώς των συμβάσεων καταναλωτικού δανείου με το σύστημα προστασίας του καταναλωτή έναντι των καταχρηστικών ρητρών. Πράγματι, αντίθετα προς ό,τι προτείνει προφανώς το αιτούν δικαστήριο, το άρθρο L. 311-37, που προστέθηκε στο βιβλίο III του κώδικα, δεν έχει καμία σχέση με το καθεστώς των καταχρηστικών ρητρών που περιλαμβάνεται στο βιβλίο I του ίδιου κώδικα και συνεπώς τίποτα δεν επιτρέπει να συναχθεί ότι ο νομοθέτης θέλησε να επεκτείνει τη διετή προθεσμία παραγραφής στην εξέταση του καταχρηστικού χαρακτήρα ρήτρας, ακόμη

15 — Συναφώς, το αιτούν δικαστήριο παραπέμπει στην απόφαση του Cour de cassation, 1ο αστικό τμήμα, 15 Δεκεμβρίου 1998, JCP 1999, II, υπ' αριθμ. 10098, σχετικά με την έννοια ακυρότητας λόγω δόλου.

και αν έχει προστεθεί σε σύμβαση καταναλωτικού δανείου¹⁶. Σε περιπτώσεις όπως η επίμαχη εν προκειμένω, παραμένει αντιθέτως αληθές ότι η αγωγή και η ένσταση ακυρότητας διέπονται από τις διατάξεις του κοινού δικαίου σε θέματα παραγραφής. Αφετέρου, αν, από τη μία πλευρά, η σχέση μεταξύ των δύο καθεστώτων, που στοιχειοθέτησε το αιτούν δικαστήριο, δεν επιβεβαιώθηκε από το Cour de cassation, το οποίο δεν έχει ακόμα αποφανθεί επ' αυτού¹⁷, από την άλλη πλευρά ανικρούεται προφανώς από την αυθεντική ερμηνεία του άρθρου L. 311-37, την οποία έδωσε πρόσφατα ο Γάλλος νομοθέτης¹⁸, ο οποίος, μολονότι πρόκειται για νομοθετικό κείμενο μεταγενέστερο των πραγματικών περιστατικών της υποθέσεως της κύριας δίκης, διευκρίνισε ότι η διετής προθεσμία που προβλέπεται με τη διάταξη αυτή ισχύει μόνο για τις αγωγές που έχουν ασκηθεί από τον πιστωτή κατόπιν ενδεχόμενης υπερημερίας του οφειλέτη.

29. Η εταιρία Cofidis συντάσσεται με τις απόψεις αυτές υπενθυμίζοντας επίσης ότι, στο πλαίσιο του καθεστώτος των συμβάσεων καταναλωτικού δανείου, ο καθορισμός ειδικής διετούς προθεσμίας παραγραφής, αντί της κοινής πενταετούς προθεσμίας παραγραφής, αφορά μόνον τις τυπικές παρατυπίες της σύμβασεως σε σχέση με το ρυθμιζόμενο κανονιστικώς υπόδειγμα. Η προθεσμία αυτή ανταποκρίνεται σε προφανείς λόγους ασφαλείας δικαίου και συνιστά το αντιστάθμισμα ενός αρκετά επεκτατικού καθεστώτος· δηλαδή, προβλέποντας την προθεσμία αυτή, ο νομοθέτης θέλησε να εμποδίσει

τον οφειλέτη να προβάλει, άνευ χρονικού περιορισμού, το δάνειο που του έχει χορηγηθεί, αναμένοντας να το χρησιμοποιήσει για να προβάλει στη συνέχεια ότι υπήρξε θύμα τυπικής παρατυπίας που διαπράχθηκε κατά τη στιγμή της προσφοράς. Κατόπιν τούτου, στην περίπτωση σύμβασεως, όπως η παρούσα, συναφθείσας πλέον των δύο ετών προτού, σύμφωνα με το υπόδειγμα αριθ. 5 του άρθρου R. 311-6 του κώδικα¹⁹, το tribunal d'instance δεν μπορεί να προβεί στον έλεγχο του νομοτύπου της σύμβασεως, εφόσον η διετής προθεσμία παραγραφής του άρθρου L. 311-37 έχει παρέλθει. Το αιτούν δικαστήριο όμως χαρακτήρισε εκ νέου ως «καταχρηστικές» τις χρηματοοικονομικές ρήτρες της σύμβασεως, λαμβανομένων υπόψη των τυπικών παρατυπιών που κατά την άποψή του καθιστούν ελαττωματική τη σύμβαση, για να δικαιολογήσει στη συνέχεια την εφαρμογή της νομοθεσίας περί καταχρηστικών ρητρών και επομένως να προβάλει ότι το σύντομο της προθεσμίας παραγραφής που προβλέπεται συναφώς αντίκειται στην οδηγία.

30. Η συλλογιστική όμως της εταιρίας Cofidis δεν σταματά σ' αυτές τις συστηματικές ενστάσεις· η εταιρία Cofidis προσθέτει ότι το προδικαστικό ερώτημα είναι εντελώς αλυσιτελές σε σχέση με την υπόθεση της κύριας δίκης και από δύο άλλες απόψεις, ιδίως επειδή εν προκειμένω δεν υπάρχουν ούτε καταχρηστικές ρήτρες υπό την έννοια του άρθρου 3 της οδηγίας ούτε τυπικές παρατυπίες κατά παράβαση της γαλλικής νομοθεσίας περί των καταναλωτικών δανείων.

16 — Συγκεκριμένα, στο συμπέρασμα αυτό μπορεί να ανταχθεί τόσο το περιεχόμενο του άρθρου L. 311-37 όσο και το γεγονός ότι διατάξεις περί καταχρηστικών ρητρών και περί σύμβασεων καταναλωτικού δανείου συνιστούν δύο χωριστές κατηγορίες κανόνων, με διαφορετικά πεδία εφαρμογής και σκοπούς.

17 — Παρ' όλ' αυτά, όπως είδαμε, το αιτούν δικαστήριο ζήτησε ότι είναι λυσιτελής για την άποψή του η ερμηνεία του άρθρου L. 311-37, στην οποία προέβη ακριβώς το Cour de cassation με την απόφαση της 15ης Δεκεμβρίου 1998 (βλ., ανωτέρω, παράγραφο 26 και υποσημείωση 15).

18 — Βλ. ανωτέρω, σημεία 20 και 21.

31. Επί του πρώτου σημείου, η ενάγουσα εταιρία υποστηρίζει ότι οι ρήτρες που κριθηκαν καταχρηστικές από το tribunal d'instance, δηλαδή οι χρηματοοικονομικές

19 — Βλ. ανωτέρω, σημεία 13.

ρήτρης, εκφεύγουν του τομέα εφαρμογής της οδηγίας. Όπως ήδη υπενθύμισα, δυνάμει του άρθρου 4, παράγραφος 2, της οδηγίας «η επίμηση του καταχρηστικού χαρακτηρισμού των ρητρών δεν αφορά ούτε τον καθορισμό του κυρίου αντικείμενου της σύμβασης ούτε το ανάλογο ή μη μεταξύ της τιμής και της αμοιβής, αφενός, και των υπηρεσιών ή αγαθών που θα παρασχεθούν ως αντάλλαγμα, αφετέρου, εφόσον οι ρήτρεις αυτές είναι διατυπωμένες κατά τρόπο σαφή και κατανοητό». Κατά την εταιρία Cofidis, σε σύμβαση καταναλωτικού δανείου, οι ρήτρεις που καθορίζουν το κόστος της ανοικτής πιστώσεως που χορηγήθηκε στον καταναλωτή αποτελούν ακριβώς «το κύριο αντικείμενο» της συμβάσεως στην προκειμένη περίπτωση, μπορούν εξάλλου να θεωρηθούν ως «διατυπωμένες κατά σαφή και κατανοητό τρόπο». Περαιτέρω, το άρθρο 1, παράγραφος 2, της οδηγίας προβλέπει ότι «οι ρήτρεις της σύμβασης που απηχούν νομοθετικές ή κανονιστικές διατάξεις αναγκαστικού δικαίου [...] δεν υπόκεινται στις διατάξεις της παρούσας οδηγίας». Συνεπώς, μολονότι δεν ήταν εντελώς σαφείς, οι επίμαχες ρήτρεις δεν εμπόδισαν εν πάση περιπτώσει στην οδηγία, εφόσον η συναφθείσα από τον J.-L. Fredout σύμβαση αναπαράγει ακριβώς το υπόδειγμα αριθ. 5 που εκπόνησε ο νομοθέτης. Τούτο ισχύει ακόμα και αν η διάταξη περί παραπομπής δεν παραπέμπει σ' αυτή τη νομική βάση του χρησιμοποιηθέντος από τις επίδικες ρήτρεις υποδείγματος και προσπαθεί αντιθέτως να τις συνδέσει με την προαναφερθείσα ανωτέρω σύσταση²⁰, ώστε να μη τις συνδέσει με νομοθετικούς καθορισθέν συμβατικό υπόδειγμα αλλά με πράξη άνευ κανονιστικής αξίας²¹.

32. Όσον αφορά στη συνέχεια τις προβαλλόμενες τυπικές παρατυπίες των ρητρών, η

εταιρία Cofidis υποστηρίζει ότι, βάσει και της εθνικής νομολογίας²², η τυποποιημένη σύμβαση που χρησιμοποίησε με τον J.-L. Fredout δεν περιλαμβάνει τέτοιες ρήτρεις και τονίζει εν πάση περιπτώσει ότι το αιτούν δικαστήριο ουδόλως επισήμανε ποια συγκεκριμένη διάταξη του νόμου Scrivener παραβιάστηκε. Εν πάση περιπτώσει, όσον αφορά την ένσταση ότι η υπογραφή του οφειλέτη προηγείται μάλλον παρά έπεται των χρηματοοικονομικών ρητρών που περιλαμβάνονται στην οπίσθια όψη της συμβάσεως, η εταιρία Cofidis παρατηρεί ότι αμέσως πριν από την υπογραφή αναγράφεται η ακόλουθη δήλωση: «αφού έλαβε γνώση, [ο οφειλέτης] δηλώνει ότι προσχωρεί σε όλες τις προϋποθέσεις που περιλαμβάνονται ανωτέρω και στην οπίσθια όψη» της συμβάσεως.

B — Εκτίμηση

33. Όπως είδαμε, η εταιρία Cofidis και η Γαλλική Κυβέρνηση ισχυρίζονται ότι η οδηγία ουδεμία σχέση έχει με το αντικείμενο της υποθέσεως της κύριας δίκης διότι, αφενός, οι χρηματοοικονομικές ρήτρεις της συναφθείσας με τον J.-L. Fredout συμβάσεως δεν είναι ούτε καταχρηστικές ούτε ασαφείς και, αφετέρου, η προθεσμία παραγραφής του άρθρου L. 311-37 δεν εφαρμόζεται στις διαφορές σχετικά με τις ρήτρεις που αποτελούν αντικείμενο της οδηγίας. Συνεπώς, το Δικαστήριο δεν είναι αρμόδιο να αποφανθεί επί του ανακύψαντος ερωτήματος.

20 — Βλ. ανωτέρω, σημείο 15.

21 — Συνάφως, η εταιρία Cofidis αναφέρει την απόφαση του Cour de cassation, 1ο αστικό τμήμα, 13 Νοεμβρίου 1996, σε Bull. Civ. I, υπ' αριθμ. 399.

22 — Η εταιρία Cofidis αναφέρει, συγκεκριμένα, την απόφαση του Cour de cassation της 25ης Απριλίου 1989 (ανάκληση υπ' αριθμ. 87-15.791), σύμφωνα με την οποία ο νόμος Scrivener δεν απαιτεί η απευθυνόμενη στον καταναλωτή προσφορά να είναι το «απλό» αντίγραφο των καθορισθέντων από τον νομοθέτη υποδείγματος, αλλά αρκεί να περιλαμβάνει όλα τα προβλεπόμενα από τον νόμο στοιχεία.

34. Συναφώς, πρέπει εξάλλου να υπενθυμίσω ότι, κατά πάγια νομολογία, μνημονευθείσα από τη Γαλλική Κυβέρνηση, καθώς και από την Επιτροπή, στο πλαίσιο της συνεργασίας μεταξύ Δικαστηρίου και εθνικών δικαστηρίων, εγκαθιδρυθείσας με το άρθρο 234 ΕΚ, «μόνο στα εθνικά δικαστήρια, στην κρίση των οποίων έχει υποβληθεί η διαφορά και τα οποία αναλαμβάνουν την ευθύνη της εκδοθησομένης αποφάσεως, εναπόκειται να εκτιμούν, ενόψει των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών κάθε υποθέσεως, τόσο την αναγκαιότητα εκδόσεως προδικαστικής αποφάσεως, προκειμένου να είναι σε θέση να αποφανθούν επί της υποθέσεως, όσο και τη λυσιτέλεια των ερωτημάτων που υποβάλλουν στο Δικαστήριο. Η απόρριψη από το Δικαστήριο αιτήσεως εθνικού δικαστηρίου είναι δυνατή μόνον όταν είναι πρόδηλο ότι η ερμηνεία του κοινοτικού δικαίου που ζητεί το δικαστήριο αυτό ουδεμία σχέση έχει με το υποστατό ή το αντικείμενο της κύριας δίκης»²³.

της οδηγίας και συνεπώς, προς τούτο, θα έχει επιβεβαιώσει τη δική του αρμοδιότητα να αποφανθεί επί του προδικαστικού ερωτήματος.

36. Συνεπώς, φρονώ ότι το Δικαστήριο είναι αρμόδιο για να απαντήσει στο προδικαστικό ερώτημα που αποτελεί αντικείμενο της παρούσας διαφοράς.

IV — Επί του προδικαστικού ερωτήματος

A — Εφαρμοστέον της οδηγίας

35. Παρ' όλ' αυτά, νομίζω ότι εν προκειμένω δεν επιβεβαιώνεται η τελευταία αυτή περίπτωση, δεδομένου ότι η απάντηση του Δικαστηρίου στο ερώτημα δεν στερείται, σε καμία περίπτωση, κατά την άποψή μου, προδήλως λυσιτέλειας για την επίλυση της ενώπιον του αιτούντος δικαστηρίου διαφοράς. Προφανώς, η απάντηση αυτή δεν είναι αλυσιτελής αν το Δικαστήριο κρίνει ότι τα πραγματικά περιστατικά που αποτελούν το αντικείμενο της διαφοράς της κύριας δίκης επίπλουν στο πεδίο εφαρμογής της οδηγίας. Δεν θα ήταν δε αλυσιτελής ούτε στην αντίθετη περίπτωση διότι, για να φθάσει στο συμπέρασμα αυτό, το Δικαστήριο θα έχει οπωσδήποτε εκτιμήσει και το περιεχόμενο

37. Μολονότι, όπως προανέφερα, το ζήτημα του εφαρμοστέου της οδηγίας δεν ασκεί εν προκειμένω επιρροή, υπό το πρίσμα της αρμοδιότητας του Δικαστηρίου να αποφανθεί επί του υποβληθέντος ερωτήματος, νομίζω πάντως ότι είναι λυσιτελές από την άποψη της απαντήσεως επί της ουσίας στο ερώτημα αυτό και μάλιστα προηγείται της απαντήσεως αυτής. Αν αποδειχθεί ότι η οδηγία δεν τυγχάνει εφαρμογής στα πραγματικά περιστατικά της προκειμένης υποθέσεως, εκλείπει η ίδια η προϋπόθεση του ερωτήματος και συνεπώς δεν υπάρχει λόγος να δοθεί απάντηση, πλην ακριβώς της περιπτώσεως απαντήσεως άσχετης προς το υποστατό και το αντικείμενο της διαφοράς στην υπόθεση της κύριας δίκης.

23 — Απόφαση της 6ης Ιουνίου 2000, C-281/98, Angonese (Συλλογή 2000, σ. I-4139, σκέψη 18, που περιλαμβάνει και άλλες παραπομπές).

38. Επομένως, υπενθυμίζω ότι το εξεταζόμενο ερώτημα προβλήθηκε με αφετηρία την ιδέα ότι οι χρηματοοικονομικές ρήτρες συμβάσεως δανείου που συνάφθηκε μεταξύ της εταιρίας Cofidis και του J.-L. Fredout είναι «καταχρηστικές» υπό την έννοια της οδηγίας. Τούτο εξηγεί την προσφυγή στην οδηγία προκειμένου να αμφισβητηθεί το αν συμβιβάζεται με την οδηγία η σύντομη προθεσμία παραγραφής του άρθρου L. 311-37 για τις συμβάσεις καταναλωτικού δανείου, διότι — όπως προβάλλεται — η προθεσμία αυτή καθιστά αδύνατη κάθε αποτελεσματική προστασία έναντι των ρητρών αυτών.

39. Συνεπώς, πρέπει κατ' αρχάς να τεθεί το ερώτημα αν εν προκειμένω υφίστανται πράγματι καταχρηστικές ρήτρες, δεδομένου ότι, αν δεν πρόκειται περί αυτού, η οδηγία δεν εφαρμόζεται καθόλου και συνεπώς δεν μπορεί να γίνει επίκλησή της για να αμφισβητηθεί η εφαρμογή της προβλεπόμενης στο άρθρο L. 311-37 προθεσμίας παραγραφής. Κατά τα λοιπά, το Δικαστήριο ακολουθούσε την ίδια συλλογιστική απόφαση στην απόφαση Océano Grupo Editorial και Salvat Editores όταν, προτού εξετάσει επί της ουσίας το προδικαστικό ερώτημα, που αφορούσε επίσης την επίδικη εν προκειμένω οδηγία, εξακρίβωσε κατ' αρχάς, παρεμπιπτόντως, αν η επίδικη στη διαφορά της κύριας δίκης ρήτρα μπορεί πράγματι να θεωρηθεί ως καταχρηστική ενόψει της οδηγίας αυτής και αν, συνεπώς, η οδηγία είναι εφαρμοστέα²⁴.

40. Θεωρώ ότι η απάντηση στο ερώτημα που μόλις τέθηκε πρέπει να είναι αρνητική.

24 — Απόφαση της 27ης Ιουνίου 2000, C-240/98 έως C-244/98 (Συλλογή 2000, σ. I-4941, σκέψεις 21 έως 24): επισημαίνω ότι, στις προτάσεις του, ο γενικός εισαγγελέας A. Saggio εξέτασε επίσης κατ' αρχάς το προδικαστικό ζήτημα της ερμηνείας της οδηγίας για να διευκρινίσει αν η επίκληση στη διαφορά της κύριας δίκης ρήτρα είναι πράγματι καταχρηστική (βλ. σημεία 16 έως 19).

Πράγματι, ουδαμώς προκύπτει από τον φάκελο της υποθέσεως ότι, καθορίζοντας το επιτόκιο των συμβατικών τόκων και των τόκων υπερωριμίας και προβλέποντας την επιβολή ποινικής ρήτρας σε περίπτωση μη επιστροφής των οφειλομένων ποσών, οι επίμαχες χρηματοοικονομικές ρήτρες μπορούν να συνεπιφέρουν, σε βάρος του καταναλωτή και αντίθετα προς την απαίτηση της καλής πίστης, «σημαντική ανισορροπία» μεταξύ δικαιωμάτων και υποχρεώσεων των μερών, κατά την έννοια του άρθρου 3, παράγραφος 1, της οδηγίας²⁵. Προσθέτω ότι οι ρήτρες αυτές δεν αντιστοιχούν περαιτέρω σε κάποιο από τα παραδείγματα των καταχρηστικών ρητρών που απαριθμούνται στο παράρτημα της οδηγίας και στην υπόθεση Salvat Editores²⁶, αντίθετα προς την περίπτωση της υποθέσεως Océano Grupo Editorial²⁷. Πρέπει κυρίως να τονίσω ότι οι χρηματοοικονομικές ρήτρες αποτελούν «το κύριο αντικείμενο» συμβάσεως δανείου και στην περίπτωση αυτή, κατ' εφαρμογήν του άρθρου 4, παράγραφος 2, της οδηγίας, η εκτίμηση του καταχρηστικού χαρακτήρα τους αποκλείεται αν είναι «διατυπωμένες κατά τρόπο σαφή και κατανοητό», όπως πρόκειται ακριβώς στην προκειμένη περίπτωση.

41. Είναι βέβαια αληθές ότι, όπως υπενθύμισα ανωτέρω, το tribunal d'instance κρίνει

25 — Συνάφως, βλ. την προαναφερθείσα απόφαση Océano Grupo Editorial και Salvat Editores (σκέψη 24 της αποφάσεως και παράγραφος 18 των προτάσεων του γενικού εισαγγελέα A. Saggio).

26 — Πράγματι, μολοντί η διάταξη περί παραπομπής προβάλλει την περίπτωση του σημείου θ' του παραπτώματος, δηλαδή την περίπτωση κατά την οποία οι ρήτρες έχουν ως αντικείμενο ή αποτέλεσμα να «συνάγουν αμετάκλητα την εκ μέρους καταναλωτή αποδοχή ρητρών τις οποίες δεν είχε καμία πραγματική δυνατότητα να γνωρίζει πριν συνάψει τη σύμβαση» (βλ. ανωτέρω σημείο 10), στη διάταξη δεν υπάρχει κανένα ίχνος στοιχείου που να οδηγούν στο ότι η σύμβαση μεταξύ της εταιρίας Cofidis και του J.-L. Fredout περιλαμβάνει ρήτρα τέτοιου είδους, ακόμη δε λιγότερο όσον αφορά τις χρηματοοικονομικές ρήτρες.

27 — Σκέψη 22 της αποφάσεως.

ότι ο τρόπος με τον οποίο είναι τυπωμένη η επίδικη σύμβαση και το γεγονός ότι η υπογραφή του καταναλωτή προηγείται των χρηματοοικονομικών ρητρών καθιστούν τη σύμβαση και τις ρήτρες αυτές λίγο ασαφείς ή εν πάση περιπτώσει δεν διασφαλίζουν ότι ο καταναλωτής μπόρεσε να λάβει πλήρη γνώση. Παρ' όλ' αυτά, παρατηρώ ότι εν προκειμένω, όπως προκύπτει από τη διάταξη περί παραπομπής, δεν υπάρχει καμία αμφιβολία ως προς τη σημασία που πρέπει να δοθεί στις χρηματοοικονομικές ρήτρες, δεδομένου ότι, επαναλαμβάνω, απλώς καθορίζουν το επιτόκιο και την ποινική ρήτρα και δεν υπάρχει καμία αβεβαιότητα ως προς το ποσό τους (αβεβαιότητα η οποία δεν προβλήθηκε περαιτέρω από τους διαδίκους ή το Δικαστήριο)²⁸. Εξάλλου, επισημαίνω ότι από το αντίγραφο της συμβάσεως που έχει επισυναφθεί στο υπόμνημα της εταιρίας Cofidis προκύπτει ότι τονίστηκε η προσοχή του οφειλέτη, κατά την υπογραφή της συμβάσεως, επί όλων των όρων που αναγράφονταν στην εμπρόσθια και οπίσθια όψη της συμβάσεως, οι δε σχετικές με το συνολικό κόστος του δανείου ρήτρες, που αναγράφονταν στην οπίσθια όψη της συμβάσεως, είχαν τυπωθεί εμφανώς με παχείς τυπογραφικούς χαρακτήρες. Υπό τις συνθήκες αυτές, για να αποκλειστεί ότι ο καταναλωτής μπόρεσε να λάβει πραγματική γνώση των επιμάχων ρητρών, δεν νομίζω ότι αρκεί να θεωρηθεί ότι οι ρήτρες αυτές δεν ήσαν εντελώς ευανάγνωστες διότι ήσαν τυπωμένες με τυπογραφικούς χαρακτήρες «μεγάλους οκτώ στιγμών», επίσης και από το γεγονός ότι, καθώς προκύπτει από τον φάκελο της υποθέσεως, η γαλλική νομολογία επί των διαστάσεων που πρέπει να έχουν αυτοί οι τυπογραφικοί χαρακτήρες δεν είναι ενιαία²⁹.

42. Υπενθυμίζω εξάλλου ότι αν, όπως υποστηρίζει η εταιρία Cofidis χωρίς να αντι-

28 — Βλ. ανωτέρω, σημείο 26.

29 — Βλ. υποσημείωση 10.

κρούεται, η επίμαχη σύμβαση και, ειδικότερα, οι χρηματοοικονομικές της ρήτρες αντιστοιχούν σε ένα από τα καθορισθέντα από τον Γάλλο νομοθέτη συμβατικά υποδείγματα, η οδηγία δεν είναι εφαρμοστέα κατά μείζονα λόγο, δεδομένου ότι το άρθρο 1, παράγραφος 2, ορίζει ότι «οι ρήτρες της σύμβασης που απηχούν νομοθετικές ή κανονιστικές διατάξεις αναγκαστικού δικαίου [...] δεν υπόκεινται στις διατάξεις της παρούσας οδηγίας».

43. Κατόπιν των διευκρινίσεων αυτών, και μολονότι αναγνωρίζω ότι δεν εναπόκειται στο Δικαστήριο να αποδείξει ότι η διετής προθεσμία παραγραφής του άρθρου L. 311-37 αφορά και τη διαπίστωση του καταχρηστικού χαρακτήρα των ρητρών που περιλαμβάνονται στις τυποποιημένες συμβάσεις, θεωρώ ότι η ανυπαρξία εν προκειμένω καταχρηστικών ρητρών πρέπει να οδηγήσει στο συμπέρασμα ότι τα πραγματικά περιστατικά που αποτελούν αντικείμενο της υποθέσεως της κύριας δίκης δεν εμπίπτουν στο πεδίο εφαρμογής της οδηγίας.

44. Επομένως, κατά την άποψή μου, το Δικαστήριο πρέπει απλώς να απαντήσει υπό την έννοια αυτή χωρίς να εξετάσει επί της ουσίας το προδικαστικό ερώτημα. Πάντως, για την περίπτωση που το Δικαστήριο καταλήξει σε διαφορετικά συμπεράσματα επί του προκαταρκτικού ζητήματος που μόλις εξέτασα, θα προβώ και στην εξέταση αυτή.

B — Επί της ουσίας του προδικαστικού ερωτήματος

45. Εκκινώντας συνεπώς από την αρχή ότι η οδηγία εφαρμόζεται και στις επίδικες στην υπόθεση της κύριας δίκης ρήτρες, το tribunal d'instance ερωτά, κατ' ουσίαν, αν η οδηγία έχει την έννοια ότι αποκλείει εθνική διάταξη η οποία απαγορεύει στον εθνικό δικαστή να διαπιστώνει, αυτεπαγγέλτως ή κατόπιν ενστάσεως του καταναλωτή, τον καταχρηστικό χαρακτήρα ρήτρων που περιλαμβάνονται σε τυποποιημένη σύμβαση εφόσον έχουν παρέλθει δύο έτη από τη σύναψη της σύμβασης αυτής.

1. Σύνοψη των επιχειρημάτων των διαδίκων

46. Ενώ η εταιρία Cofidis και, μέχρις ορισμένου σημείου, η Γαλλική Κυβέρνηση προτείνουν να δοθεί αρνητική απάντηση στο ερώτημα, ο J.-L. Fredout, η Αυστριακή Κυβέρνηση και η Επιτροπή έχουν αντίθετη άποψη.

47. Τους πρώτους απασχολεί κατ' αρχάς η διάκριση των πραγματικών περιστατικών που αποτελούν αντικείμενο της παρούσας διαδικασίας από τα πραγματικά περιστατικά που προκάλεσαν την απόφαση Océano Grupo Editorial και Salvat Editores³⁰, ενόψει του ότι με την τελευταία αυτή απόφαση το

Δικαστήριο αποφάσισε ότι η «προστασία την οποία η οδηγία [...] εξασφαλίζει [στους καταναλωτές] συνεπάγεται τη δυνατότητα του εθνικού δικαστηρίου να εκτιμά αυτεπαγγέλτως τον καταχρηστικό χαρακτήρα ρήτρων συμβάσεως που έχει υποβληθεί στην κρίση του όταν εξετάζει το παραδεκτό αγωγής ασκήθειας ενώπιον των εθνικών δικαστηρίων»³¹.

48. Η εταιρία Cofidis και η Γαλλική Κυβέρνηση τονίζουν ότι η απόφαση αυτή εκδόθηκε σχετικά με τη σαφή περίπτωση ρήτρων περί αρμοδιότητας η οποία, επιβάλλοντας στον καταναλωτή την υποχρέωση να υπόκειται στην αποκλειστική αρμοδιότητα του δικαστηρίου του τόπου της έδρας του επαγγελματία, είχε ως αποτέλεσμα να καθιστά δυσχερέστερη την ενώπιον του δικαστηρίου παράσταση του καταναλωτή και, συνεπώς, την άμυνά του. Επιτρέποντας στο εθνικό δικαστήριο να κρίνει αυτεπαγγέλτως τον καταχρηστικό χαρακτήρα της ρήτρων αυτής, το Δικαστήριο του αναγνώρισε συνεπώς την εξουσία να προβάλει την αναρμοδιότητά του, πράγμα το οποίο προβλέπεται ήδη, υπό ανάλογες συνθήκες, στο γαλλικό δίκαιο. Στην προκειμένη περίπτωση, πρόκειται αντιθέτως να εκτιμηθεί αν πρέπει ή όχι να εφαρμοστεί συγκεκριμένη προθεσμία παραγραφής επιβληθείσα από τον εθνικό νομοθέτη.

49. Η εταιρία Cofidis και η Γαλλική Κυβέρνηση υποστηρίζουν εξάλλου ότι, εφόσον δεν υπάρχουν ούτε στην επίδικη οδηγία ούτε στην οδηγία 87/102/ΕΟΚ³², η οποία αφορά ακριβώς το καταναλωτικό δάνειο, διατάξεις

31 — Διατακτικό της απόφασεως.

32 — Οδηγία του Συμβουλίου, της 22ας Δεκεμβρίου 1986, για την προώθηση των νομοθετικών, κανονιστικών και διοικητικών διατάξεων των κρατών μελών που διέπουν την καταναλωτική πίστη (ΕΕ L 42, σ. 48).

30 — Προαναφερθείσα στην υποσημείωση 24.

περί προθεσμών παραγραφής και εφόσον πρόκειται για δικονομικά ζητήματα, το θέμα εμπίπτει στη δικονομική αυτονομία που απολαμβάνουν τα κράτη μέλη.

50. Συναφώς, η εταιρία Cofidis και η Γαλλική Κυβέρνηση υπενθυμίζουν τη νομολογία του Δικαστηρίου σύμφωνα με την οποία, όταν δεν υπάρχουν συγκεκριμένες κοινοτικές διατάξεις, «απόκειται [...] στην εσωτερική έννομη τάξη κάθε κράτους μέλους να ορίσει τα αρμόδια δικαστήρια και να θεσπίσει τους διαδικαστικούς κανόνες ασκήσεως των ενδίκων προσφυγών που αποσκοπούν στην κατοχύρωση της προστασίας των δικαιωμάτων τα οποία οι ιδιώτες αντλούν από το κοινοτικό δίκαιο, υπό την προϋπόθεση, αφενός, ότι οι κανόνες αυτοί δεν είναι λιγότερο ευνοϊκοί από εκείνους που αφορούν παρόμοιες προσφυγές της εσωτερικής έννομης τάξεως (αρχή της ισοδυναμίας) και, αφετέρου, ότι δεν καθιστούν αδύνατη ή υπερβολικά δυσχερή την άσκηση των δικαιωμάτων που χορηγεί η κοινοτική έννομη τάξη (αρχή της αποτελεσματικότητας)»³³.

51. Με την προοπτική αυτή, η εταιρία Cofidis και η Γαλλική Κυβέρνηση, ενώ πιστεύουν ότι το άρθρο L. 311-37 συνάδει προς την αρχή της ισοδυναμίας, προβληματίζονται περισσότερο όσον αφορά την αρχή της αποτελεσματικότητας της προστασίας. Συναφώς, υπενθυμίζουν ότι το Δικαστήριο έκρινε ότι προς το κριτήριο αυτό συνάδουν οι προθε-

σμές παραγραφής ενός έτους³⁴ ή μόνον τριάντα ημερών³⁵, οπότε η προθεσμία παραγραφής του άρθρου L. 311-37 πρέπει να θεωρηθεί αναμφίβολα εύλογη, τοσοῦτω μάλλον που, αφενός, ο καθορισμός αυτών των προθεσμιών παραγραφής σκοπεί να διαφυλάξει τη θεμελιώδη αρχή της ασφαλείας δικαίου, προστατεύοντας στην περίπτωση αυτή συγχρόνως τον καταναλωτή και αυτούς που δρουν επαγγελματικώς στον τομέα του καταναλωτικού δανείου και, αφετέρου, η προθεσμία παραγραφής που είναι αντικείμενο της διατάξεως αυτής εφαρμόζεται στην απλή δυνατότητα επικλήσεως των τυπικών παρατυπιών μιας συμβάσεως, το υπόδειγμα της οποίας καταρτίζεται εκ του νόμου.

52. Αντιθέτως, υπό την εντελώς αντίθετη άποψη και εκκινώντας από το άρθρο 6 της οδηγίας, που επιβάλλει στα κράτη μέλη να διασφαλίζουν ότι οι καταχρηστικές ρήτρες δεν δεσμεύουν τον καταναλωτή, ο J.-L. Fredout επιμένει ακριβώς επί της αποφάσεως Océano Grupo Editorial και Salvat Editores για να τονίσει ότι με την απόφαση το Δικαστήριο έκρινε ακριβώς τη δυνατότητα του εθνικού δικαστηρίου να εκτιμά αυτεπαγγέλτως τον μη σύννομο χαρακτήρα καταχρηστικής ρήτρας ως μέσον βάσει του οποίου μπορεί να επιτευχθεί ο σκοπός αυτός. Αντιθέτως, ο σκοπός αυτός ασφαλώς δεν επιτυγχάνεται αν τεθεί χρονικός περιορισμός στη δυνατότητα επικλήσεως αυτεπαγγέλτως του καταχρηστικού χαρακτήρα μιας ρήτρας προκειμένου να κριθεί άκυρη (και, συνεπώς, να απαλλαγεί ο καταναλωτής από τις υποχρεώσεις που η ρήτρα αυτή προβλέπει). Πράγματι, εάν επρόκειτο περί αυτού, για να

33 — Απόφαση της 15ης Σεπτεμβρίου 1998, C-231/96, Edis (Συλλογή 1998, σ. I-4951, σκέψη 34) βλ. επίσης αποφάσεις της 16ης Δεκεμβρίου 1976, 33/76, Rewe (Συλλογή τόμος 1976, σ. 748, σκέψη 5) και 43/76, Comet (Συλλογή τόμος 1976, σ. 765, σκέψη 13), καθώς και της 14ης Δεκεμβρίου 1995, C-312/93, Peterbroeck (Συλλογή 1995, σ. I-4599, σκέψη 12).

34 — Απόφαση της 10ης Ιουλίου 1997, C-261/95, Palmisani (Συλλογή 1997, σ. I-4025).

35 — Προαναφερθείσα στην υποσημείωση 33 απόφαση Rewe.

μη διαπιστώνεται ο καταχρηστικός χαρακτήρας της ρήτηρας, αρκεί ο επαγγελματίας να αναμείνει την πάροδο της εν λόγω προθεσμίας προτού ασκήσει αγωγή για την καταβολή των οφειλομένων ποσών. Αφετέρου, η δυνατότητα να λαμβάνεται υπόψη αυτεπαγγέλτως ο καταχρηστικός χαρακτήρας μιας ρήτηρας είναι τοσούτω μάλλον σημαντικός ώστε, στις περισσότερες περιπτώσεις, οι συνδεδόμενες με συμβάσεις καταναλωτικού δανείου αγωγές ασκούνται από τον δανειστή κατόπιν μη καταβολής του δανείου, ενώ ο εναγόμενος συνήθως δεν παρίσταται ή, αν παρίσταται, συνήθως δεν εκπροσωπείται από δικηγόρο³⁶ και συνεπώς δεν έχει πλήρη γνώση των δικαιωμάτων που του αναγνωρίζονται από την κανονιστική ρύθμιση περί καταχρηστικών ρητρών. Περαιτέρω, δεν είναι δυνατόν να προβάλλονται, προκειμένου να δικαιολογηθεί η επίμαχη προθεσμία παραγραφής, οι απαιτήσεις της ασφαλείας δικαίου, ιδίως διότι, με πρόσφατη απόφαση, το ίδιο το Δικαστήριο επιβεβαίωσε ότι οι λόγοι αυτοί «δεν μπορούν να ισχύσουν, στον βαθμό που συνεπάγονται περιορισμό των δικαιωμάτων που ρητώς παρέχει η οδηγία» στον καταναλωτή³⁷.

53. Η Αυστριακή Κυβέρνηση ερμηνεύει το άρθρο L. 311-37 υπό την έννοια ότι προβλέπει, κατά παρέκκλιση από το καθεστώς του κοινού δικαίου, συγκεκριμένη προθεσμία παραγραφής για όλες τις διαφορές σχετικά με συμβάσεις καταναλωτικού δανείου, περιλαμβανομένων των καταχρηστικών ρητρών. Επομένως, η Αυστριακή Κυβέρνηση, αν και αναγνωρίζει ότι η οδηγία αφήνει στα κράτη μέλη ευρύ περιθώριο ελιγμών ως προς τους

τύπους και τα μέσα για τη μεταφορά στο εσωτερικό δίκαιο των άρθρων 6, παράγραφος 1, και 7, παράγραφος 1³⁸, και η προθεσμία παραγραφής ενισχύει την ασφάλεια δικαίου, αμφιβάλλει πάντως ότι, ενόψει του εξαιρετικού χαρακτήρα της και της σύντομης διάρκειάς της, η επίμαχη προθεσμία παραγραφής επιτρέπει την επίτευξη των αποτελεσμάτων που επιτάσσονται με τις διατάξεις αυτές.

54. Η Επιτροπή προτείνει επίσης ερμηνεία του άρθρου L. 311-37 εντελώς ταυτόσημη με την ερμηνεία της Αυστριακής Κυβέρνησεως. Η Επιτροπή επικαλείται επίσης την απόφαση *Océano Grupo Editorial και Salvat Editores* για να τονίσει ότι η ερμηνεία αυτή έχει γενική ισχύ και δεν περιορίζεται, όπως υποστηρίζουν η εταιρία *Cofidis* και η Γαλλική Κυβέρνηση, μόνο στις ρήτηρες περί αρμοδιότητας· το εθνικό δικαστήριο πρέπει συνεπώς πάντοτε να μπορεί να εξετάζει αυτεπαγγέλτως τον καταχρηστικό χαρακτήρα συμβατικής ρήτηρας. Επομένως, σύμφωνα με την Επιτροπή, το γεγονός επιβολής ενός χρονικού ορίου στην εξουσία αυτή αντίκειται τόσο στο άρθρο 6, παράγραφος 1, της οδηγίας και στον σκοπό αποτελεσματικής προστασίας του καταναλωτή, όσο και στο άρθρο 7, παράγραφος 1, της οδηγίας αυτής, το οποίο επιβάλλει στα κράτη μέλη την υποχρέωση να θεσπίζουν τα κατάλληλα και αποτελεσματικά μέσα για να παύσει η χρησιμοποίηση καταχρηστικών ρητρών στις τυποποιημένες συμβάσεις. Αφετέρου, προσθέτει η Επιτροπή, αν κάθε κράτος μέλος

36 — Επειδή συχνά τα επίδικα ποσά είναι περιορισμένα, δεν υφίσταται υποχρέωση εκπροσώπησης διά δικηγόρου.

37 — Απόφαση της 13ης Δεκεμβρίου 2001, C-481/99, *Heininger* (Συλλογή 2001, σ. I-9945, σκέψη 47), ως προς την οδηγία 85/577/ΕΟΚ του Συμβουλίου, της 20ής Δεκεμβρίου 1985, για την προστασία των καταναλωτών κατά τη σύναψη συμβάσεων εκτός εμπορίου καταστήματος (ΕΕ L 372, σ. 31).

38 — Υπενθυμίζω ότι το άρθρο 6, παράγραφος 1, ορίζει ότι τα κράτη μέλη προβλέπουν ότι οι καταχρηστικές ρήτρες σε τυποποιημένες συμβάσεις δεν δεσμεύουν τον καταναλωτή, ενώ, δυνάμει του άρθρου 7, παράγραφος 1, τα κράτη μέλη υποχρεούνται να θεσπίζουν τα κατάλληλα και αποτελεσματικά μέσα προκειμένου να παύσει η χρησιμοποίηση των καταχρηστικών ρητρών στις συμβάσεις αυτές.

μπορούσε να καθορίζει ένα χρονικό όριο, και μάλιστα διαφορετικό, στην εξουσία αυτή, η αρχή της ενιαίας εφαρμογής των οδηγιών θα διακυβευόταν³⁹, και θα έθιγε γενικώς τον σκοπό εναρμόνισης των εθνικών διατάξεων και ειδικότερα αυτές, τις οποίες αναφέρει το άρθρο 7 της οδηγίας, που θεσπίζουν κατάλληλα και αποτελεσματικά μέσα για να παύσει η χρησιμοποίηση των καταχρηστικών ρητρών.

2. Εκτίμηση

55. Υπενθυμίζω ότι το αιτούν δικαστήριο ερωτά το Δικαστήριο εκκινώντας από την αρχή ότι η ταχθείσα από το άρθρο L. 311-37 προθεσμία παραγραφής εφαρμόζεται επίσης σε περίπτωση διαπιστώσεως του καταχρηστικού χαρακτήρα ρήτρας που περιλαμβάνεται σε σύμβαση καταναλωτικού δανείου, και η πάροδος της προθεσμίας αυτής εμποδίζει τον καταναλωτή να την επικαλείται και το Δικαστήριο να εξετάζει αυτεπαγγέλτως τον μη σύννομο χαρακτήρα της ρήτρας. Εντούτοις, όπως ήδη εξήγησα, δεν θα επιμείνω στο βάσιμο της υποθέσεως αυτής διότι συνεπάγεται ζητήματα ερμηνείας του εθνικού δικαίου τα οποία, κατά την άποψή μου, δεν εναπόκειται στο Δικαστήριο να επιλύσει. Θα τονίσω μόνον ότι, όπως προκύπτει από τον φάκελο της υποθέσεως, από απόψεως γαλλικού δικαίου, οι δοθείσες στο ερώτημα αυτό λύσεις δεν είναι καθόλου βέβαιες⁴⁰.

56. Συνεπώς, παρατηρώ κατ' αρχάς ότι το κείμενο της οδηγίας είναι ελάχιστα χρήσιμο για τη λύση του ερωτήματος, δεδομένου ότι δεν αναφέρει τίποτα συναφώς. Είναι αληθές ότι ακριβώς από τη σιωπή αυτή συνήχθη η ελευθερία των κρατών μελών να καθορίζουν προθεσμίες παραγραφής· είναι επίσης αληθές εντούτοις ότι ο θεμελιώδης σκοπός της οδηγίας, που αναφέρεται ορθώς στο άρθρο 6, είναι ότι οι καταχρηστικές ρήτρες δεν δεσμεύουν τους καταναλωτές, και στη συγκεκριμένη περίπτωση πρόκειται ακριβώς να καθοριστεί αν η εφαρμογή μιας συγκεκριμένης διατάξεως του γαλλικού δικαίου εμποδίζει την οδηγία να επιδιώξει τον καθοριζόμενο σκοπό.

57. Συναφώς, θεωρώ ότι η αποτελεσματική προστασία των καταναλωτών κατά την έννοια του άρθρου 6 διασφαλίζεται μόνον αν γίνει δεκτό ότι ο καταχρηστικός χαρακτήρας της ρήτρας, την οποία επικαλείται ενώπιον δικαστηρίου ένας επαγγελματίας, μπορεί να προβληθεί ανά πάσα στιγμή, και συνεπώς, χωρίς προθεσμία παραγραφής. Πράγματι, όπως υπενθυμίστηκε, εφόσον στην υπό κρίση περίπτωση η δικαστική πρωτοβουλία για την εκτέλεση της συμβάσεως αφήνεται στη δικριτική ευχέρεια του δανειστή, δηλαδή του επαγγελματία, ο επαγγελματίας μπορεί να τη μεταθέσει μέχρι την πάροδο της εν λόγω προθεσμίας παραγραφής για να εξουδετερώσει εκ του γεγονότος αυτού την προστασία που προσφέρει στον καταναλωτή η οδηγία. Κατά τα λοιπά, αυτό ακριβώς συνέβη στην υπό κρίση διαφορά, όπου ο επαγγελματίας, αφού άσκησε αγωγή κατά του οφειλέτη για την καταβολή των οφειλομένων ποσών, επικαλέστηκε στη συνέχεια την πάροδο της διετούς προθεσμίας παραγραφής για να εμποδίσει κάθε εκτίμηση των συμβατικών ρητρών που δημιουργούν δικαίωμα καταβολής.

58. Θεωρώ ότι η προταθείσα λύση είναι προφανέστερη όσον αφορά τη δυνατότητα

39 — Η Επιτροπή αναφέρει την απόφαση της 18ης Οκτωβρίου 1990, C-297/88 και C-197/89, Dzodzi (Συλλογή 1990, σ. I-3763, σκέψη 37).

40 — Τουλάχιστον για τις συμβάσεις καταναλωτικού δανείου που έχουν συναφθεί πριν από την έναρξη ισχύος του νόμου 2001-1168, ο οποίος τροποποίησε συναφώς το άρθρο L. 311-37 του κώδικα (βλ. ανωτέρω, σημείο 29).

αυτεπάγγελτης επικλήσεως του καταχρηστικού χαρακτήρα ρήτρρας. Υπενθυμίζω συναφώς ότι στην πλειστομία αναφερθείσα απόφαση Océano Grupo Editorial και Salvat Editores, το Δικαστήριο επιβεβαίωσε με σαφήνεια ότι, στις διαφορές η αξία των οποιών είναι περιορισμένη, έναντι του κινδύνου που διατρέχει ο καταναλωτής να μην μπορεί να υπερασπιστεί αναλόγως ενώπιον του δικαστηρίου τα δικαιώματά του, ο σκοπός τον οποίο επιδιώκει το άρθρο 6 της οδηγίας «δεν θα μπορούσε να επιτευχθεί αν οι καταναλωτές ήταν υποχρεωμένοι να επικαλούνται οι ίδιοι τον καταχρηστικό χαρακτήρα» των ρητρών και συνεπώς «η αποτελεσματική προστασία του καταναλωτή μπορεί να επιτευχθεί μόνον εάν αναγνωρισθεί στο εθνικό δικαστήριο η δυνατότητα να εκτιμά αυτεπαγγέλτως» τις ρήτρες αυτές⁴¹. Ακριβώς αυτή είναι η κατάσταση που συνέβη στην υπόθεση της κύριας δίκης, όπου ο καταναλωτής εναγόμενος δεν παρέστη και ο καταχρηστικός χαρακτήρας ορισμένων ρητρών ελήφθη υπόψη αυτεπαγγέλτως από τον δικαστή.

59. Θα εξετάσω τώρα το επιχείρημα ότι, ενόψει του ότι η οδηγία δεν αναφέρει τίποτα συναφώς, τα κράτη μέλη είναι ελεύθερα να ρυθμίζουν το θέμα της παραγραφής επικαλούμενα την αρχή της δικονομικής αυτονομίας που απολαύουν. Συναφώς, παρατηρώ ότι δεν αμφισβητείται φυσικά ότι, ελλείψει συγκεκριμένου κοινοτικού καθεστώτος, τα κράτη μέλη καθορίζουν ελεύθερα τις προϋποθέσεις βάσει των οποίων οι ενδιαφερόμενοι μπορούν να επικαλούνται τα δικαιώματα που τους διασφαλίζει η κοινοτική έννομη τάξη. Παρ' όλ' αυτά η ελευθερία αυτή μπορεί να ασκείται, σύμφωνα με την αναφερθείσα νομολογία του Δικαστηρίου,

μόνον τηρώντας τις αρχές της ισοδυναμίας και της αποτελεσματικότητας της προστασίας, που πρέπει να εκτιμώνται ανάλογα με τα χαρακτηριστικά των διαφόρων συγκεκριμένων περιπτώσεων⁴². Ενόψει όμως των προαναφερθέντων, θεωρώ ότι το γεγονός επιβολής προθεσμίας παραγραφής για τη διαπίστωση του καταχρηστικού χαρακτήρα συμβατικής ρήτρρας, αυτεπαγγέλτως από τον δικαστή ή κατόπιν ενστάσεως προβληθείσας από τον καταναλωτή εναγόμενο στη διαφορά, εμποδίζει την προστασία των δικαιωμάτων του καταναλωτή και συνεπώς αντίκειται στην εν λόγω αρχή της αποτελεσματικής προστασίας⁴³.

60. Το συμπέρασμα αυτό δεν μπορεί περαιτέρω να αντικρουστεί κατ' αρχήν από το γεγονός ότι, υπό διαφορετικές συνθήκες, το Δικαστήριο αναγνώρισε τη νομιμότητα προθεσμών παραγραφής συντομότερων από την επίδικη διετή παραγραφή. Πράγματι, το Δικαστήριο κατέληξε στο συμπέρασμα αυτό ακριβώς βάσει της εκτιμήσεως της επιπτώσεως που είχε, στις συγκεκριμένες εξετασθείσες περιπτώσεις, ο καθορισμός των προθεσμών αυτών επί της προστασίας των δικαιωμάτων που αναγνωρίζει το κοινοτικό δίκαιο στους ιδιώτες και, γενικότερα, επί της αποτελεσματικής εφαρμογής του κοινοτικού δικαίου. Για να περιοριστώ στα παραδείγματα που ανέφερε η εταιρία Cofidis και η

42 — Συναφώς, βλ. σαφώς, πρόσφατα, τις προτάσεις του γενικού εισαγγελέα Alber της 7ης Φεβρουαρίου 2002 επί της υποθέσεως C-327/00, Santex, απόφαση της 27ης Φεβρουαρίου 2003, Συλλογή 2003, σ. I-1877, I-1879, σημεία 88 επ., όπου υπάρχουν και άλλες νομολογιακές παραπομπές.

43 — Πλην του γαλλικού δικαίου, για το οποίο υφίσταται αμφιβολία η οποία αναλύεται στο κείμενο, θεωρώ ότι είναι τουλάχιστον σημαντικό ότι τα άλλα κράτη μέλη δεν προβλέπουν καμία προθεσμία παραγραφής για την προβολή ενστάσεως του καταχρηστικού χαρακτήρα ρητρών που περιλαμβάνονται στις τυποποιημένες συμβάσεις.

41 — Σκέψη 26 της αποφάσεως.

Γαλλική Κυβέρνηση⁴⁴, αναφέρω κατ' αρχάς ότι, τόσο στις υποθέσεις Rewe και Comet όσο και στην υπόθεση Palmisani, επρόκειτο για προθεσμίες σχετικά με την άσκηση αγωγής θεμελιωμένης στο κοινοτικό δίκαιο. Πάντως, είναι προφανές ότι ο καθορισμός αυτών των προθεσμών παραγραφής ανταποκρίνεται σε διαφορετική λογική, δηλαδή δικαιολογείται προδήλως από τις απαιτήσεις της ασφαλείας δικαίου που επιβάλλονται γενικώς στις προθεσμίες αυτές⁴⁵. Εν πάση περιπτώσει από τις αποφάσεις αυτές προκύπτει επίσης ότι οι επίμαχες προθεσμίες παραγραφής πρέπει να είναι «εύλογες», δηλαδή να είναι κατάλληλες για να εκπληρώσουν τη λειτουργία για την οποία προορίζονται, τρώοντας την αρχή της αποτελεσματικής προστασίας. Με την απόφαση Palmisani, το Δικαστήριο κατέστησε ακόμα περισσότερο σαφή την απαίτηση αυτή, παρατηρώντας ότι «η ενιαία προθεσμία που αρχίζει από το χρονικό σημείο της ενάρξεως ισχύος της πράξεως μεταφοράς της οδηγίας [80/987/ΕΟΚ του Συμβουλίου, της 20ής Οκτωβρίου 1980, περί προσεγγίσεως των νομοθεσιών των κρατών μελών σχετικά με την προστασία των μισθωτών σε περίπτωση αφερεγγυότητας του εργοδότη (ΕΕ ειδ. έκδ. 05/004, σ. 35)] στην εσωτερική έννομη τάξη, η οποία όχι μόνο γνωστοποιεί στους δικαιούχους όλα τα δικαιώματά τους, αλλ' επίσης διασαφηνίζει τις προϋποθέσεις αποκαταστάσεως της ζημίας που έχει προκληθεί από την εκπρόθεσμη μεταφορά της οδηγίας, δεν μπορεί να θεωρηθεί ότι καθιστά ιδιαίτερα δύσκολη ή, κατά μείζονα λόγο, ότι

καθιστά αδύνατη στην πράξη την άσκηση αγωγής αποζημιώσεως»⁴⁶.

61. Συνεπώς, δεν βλέπω πώς μπορούν να αντληθούν από τις αποφάσεις αυτές, οι οποίες αφορούν διαφορετικές περιπτώσεις από την παρούσα υπόθεση, και οι οποίες είναι εν πάση περιπτώσει το αποτέλεσμα συγκεκριμένης εκτιμήσεως στην οποία προέβη κάθε φορά το Δικαστήριο, επιχειρήματα υπέρ του συμβατού της διετούς προθεσμίας παραγραφής του άρθρου L. 311-37 του κώδικα με την αρχή της αποτελεσματικής προστασίας. Τούτο δε πολλά μάλλον που, λαμβανομένων υπόψη και των προϋποθέσεων σχετικά με την άσκηση αγωγών βάσει του κοινοτικού δικαίου, το Δικαστήριο δεν δίστασε, όπως στις διάσημες υποθέσεις Barra και Deville, να επικαλεστεί συναφώς το ασύμβατο όταν διαπίστωσε ότι οι προϋποθέσεις αυτές διευθετήθηκαν από τον εθνικό νομοθέτη κατά τρόπο ώστε να καθίσταται αδύνατη ή να μειώνεται σημαντικά η άσκηση των δικαιωμάτων που χορηγεί η κοινοτική έννομη τάξη⁴⁷. Κατ' ανάλογο τρόπο και γενικότερα με την απόφαση Peterbroek το Δικαστήριο έκρινε μη σύμφωνο εθνικό δικονομικό κανόνα ο οποίος απαγορεύει στο επιληφθέν εθνικό δικαστήριο να εξετάζει αυτεπαγγέλτως ισχυρισμούς αντλούμενους από το κοινοτικό δίκαιο, όταν ο ενδιαφερόμενος δεν τους προέβηλε εντός ορισμένης προθεσμίας, με αποτέλεσμα να

44 — Δηλαδή των προθεσμών παραγραφής τριάντα ημερών και ενός έτους, ανατοχώς (βλ. σημείο 51).

45 — Βλ. τη σκέψη 5 της αποφάσεως Rewe (η οποία παρατέθηκε στη συνέχεια στη σκέψη 28 της αποφάσεως Palmisani) και τις σκέψεις 17 και 18 της αποφάσεως Comet· βλ. επίσης τις προτάσεις του γενικού εισαγγελέα Warner της 30ής Νοεμβρίου 1976 (Συλλογή τόμος 1976, σ. 753, 757).

46 — Σκέψη 29 της αποφάσεως, προαναφερθείσας στην υποσημείωση 34.

47 — Αποφάσεις της 2ας Φεβρουαρίου 1988, 309/85, Barra (Συλλογή 1988, σ. 355, σκέψεις 18 και 19), και της 29ης Ιουνίου 1988, 240/87, Deville (Συλλογή 1988, σ. 3513, σκέψη 18). Πλέον προσφάτως, βλ. συναφώς τις προτάσεις του γενικού εισαγγελέα Geelhoed της 24ης Ιανουαρίου 2002 στην υπόθεση C-62/00, Marks & Spencer (απόφαση της 11ης Ιουλίου 2002, Συλλογή 2002, σ. 1-6325, 1-6328, ειδικότερα σημείο 62).

καθίσταται στην πράξη αδύνατη η εφαρμογή του κοινοτικού δικαίου⁴⁸.

ηθελήμενου από την οδηγία αποτελέσματος⁵¹.

62. Θεωρώ ότι δεν δικαιολογείται εξάλλου να γίνεται εν προκειμένω επίκληση, προς στήριξη του καθορισμού της προθεσμίας παραγραφής, η αρχή της ασφαλείας δικαίου, που επιβάλλεται και προς το συμφέρον του καταναλωτή. Πράγματι, όπως είδαμε, η πάροδος της επίμαχης προθεσμίας παραγραφής επιτρέπει να αντιπάσεται νομοτύπως στον καταναλωτή καταχρηστική ρήτρα: συνεπώς, αν υπάρχουν απαιτήσεις ασφαλείας δικαίου, προστατεύουν στην πραγματικότητα τον επαγγελματία που επικαλείται τη ρήτρα, και όχι τον καταναλωτή, ο οποίος αντιθέτως είναι — ή έπρεπε να είναι — το προστατευόμενο από την οδηγία υποκείμενο. Υπενθυμίζω, αφετέρου, ότι με την απόφαση Heininger το Δικαστήριο επιβεβαίωσε ότι τέτοιοι λόγοι ασφαλείας δικαίου «δεν μπορούν να ισχύσουν, στον βαθμό που συνεπάγονται περιορισμό των δικαιωμάτων που ρητώς παρέχει η οδηγία» στον καταναλωτή⁴⁹. Μολονότι είναι αληθές ότι η απόφαση αυτή δεν αφορούσε δικονομική προθεσμία, νομίζω πάντως ότι είναι σκόπιμο να την αναφέρω στο μέτρο που στην περίπτωση αυτή επίσης πρόκειτο να κριθεί, σε σχέση με την οδηγία επί των συμβάσεων που συνάπτονται εκτός εμπορικών καταστημάτων⁵⁰, αν προθεσμία παραγραφής, η οποία εν προκειμένω αποδίδει την άσκηση του δικαιώματος καταγγελίας της σύμβασης αυτής για τον καταναλωτή, που δεν είχε προσηκόντως πληροφορηθεί την ύπαρξη του δικαιώματος αυτού, επιτρέπει την επίτευξη του

63. Τέλος, θεωρώ ότι δεν πρέπει να υποτιμηθεί η αξία του επιχειρήματος που προέβαλαν συγκεκριμένα η Αυστριακή Κυβέρνηση και η Επιτροπή, οι οποίες παρατηρούν ότι το γεγονός ότι στις υπό κρίση περιπτώσεις, στους αναγόμενους ενώπιον δικαστηρίου από επαγγελματία καταναλωτές, καθώς και στο επιληφθέν της διαφοράς δικαστήριο, αναγνωρίζεται το δικαίωμα να αμφισβητήσουν χωρίς χρονικό περιορισμό τις καταχρηστικές ρήτρες, μπορεί να συμβάλει στη σταδιακή εξοφάνισή τους, καθόσον οι επαγγελματίες θα αποθαρρύνονται ολοένα και περισσότερο να τις χρησιμοποιούν. Κατά τα λοιπά, το Δικαστήριο είχε ακριβώς την ευκαιρία να επιβεβαιώσει με ενδεικτικό τρόπο, στην απόφαση Océano Grupo Editorial και Salvat Editores, ότι το εθνικό δικαστήριο πρέπει να έχει τη δυνατότητα να εξετάζει αντεπαγγέλτως τον καταχρηστικό χαρακτήρα ρήτρας δεδομένου ότι, μεταξύ άλλων, «μια τέτοια εξέταση μπορεί να έχει αποτρεπτικό αποτέλεσμα συμβάλλοντας στην παύση της χρησιμοποίησεως καταχρηστικών ρητρών στις συμβάσεις που συνάπτει ένας επαγγελματίας με τους καταναλωτές»⁵².

64. Επομένως, πιστεύω ότι πρέπει να δοθεί θετική απάντηση στο υποβληθέν από το tribunal d'instance ερώτημα.

48 — Βλ., μεταξύ άλλων, σκέψεις 18 έως 21 της απόφασης, προαναφερθείσας στην υποσημείωση 33.

49 — Σκέψη 47 της απόφασης, προαναφερθείσας στην υποσημείωση 37.

50 — Προαναφερθείσα στην υποσημείωση 38 οδηγία 85/577.

51 — Υπενθυμίζω συναφώς ότι το άρθρο 4, τρίτο εδάφιο, της οδηγίας 85/577 προβλέπει ότι «τα κράτη μέλη μεριμνούν για την πρόβλεψη κατάλληλων μέτρων προστασίας των καταναλωτών στην εθνική τους νομοθεσία, στην περίπτωση που δεν παρασχεθούν οι πληροφορίες [...]» στον καταναλωτή περί του δικαιώματός του καταγγελίας της σύμβασης εντός της προβλεπόμενης στο άρθρο 5 της οδηγίας προθεσμίας.

52 — Σκέψη 28 της απόφασης.

V — Πρόταση

65. Ενόψει των προεκτεθέντων, προτείνω συνεπώς στο Δικαστήριο να αποφανθεί ότι:

«Η οδηγία 93/13/ΕΟΚ του Συμβουλίου, της 5ης Απριλίου 1993, σχετικά με τις καταχρηστικές ρήτρες των συμβάσεων που συνάπτονται με καταναλωτές, δεν εφαρμόζεται σε ρήτρες τυποποιημένης συμβάσεως που επαναλαμβάνουν νομοθετικές ή κανονιστικές διατάξεις.»

66. Επικουρικώς, στην περίπτωση που το Δικαστήριο κρίνει ότι η οδηγία εφαρμόζεται στις χρηματοοικονομικές ρήτρες της επίμαχης συμβάσεως, προτείνω να αποφανθεί ότι:

«Η οδηγία 93/13/ΕΟΚ του Συμβουλίου, της 5ης Απριλίου 1993, σχετικά με τις καταχρηστικές ρήτρες των συμβάσεων που συνάπτονται με καταναλωτές, αποκλείει εθνική διάταξη η οποία απαγορεύει στον εθνικό δικαστή να διαπιστώνει, αυτεπαγγέλτως ή κατόπιν ενστάσεως του καταναλωτή εναγομένου στη διαφορά, τον καταχρηστικό χαρακτήρα καταχρηστικής ρήτρας που περιλαμβάνεται σε τυποποιημένη σύμβαση εφόσον έχουν παρέλθει δύο έτη μετά τη σύναψη της συμβάσεως αυτής.»